

ANTOLOGIA DE LA LITERATURA LLATINA

A cura de Javier Velaza.

ANTOLOGIA DE
LA LITERATURA LLATINA

ANTOLOGIA DE LA LITERATURA LLATINA

A cura de Javier Velaza

Traduccions d'I.-X. Adiego, E. Artigas, J. Avilés,
G. Bernadó, E. Borrell, L. Cabré, A. Egea, P. Fàbregas,
L. Ferreres, V. González Galera, A. Guzmán, S. Iranzo,
J. Juan, M. Mayer, N. Moncunill, M. Puig, P. Quetglas, A. de Riquer,
V. Sabaté, G. Torres, M. Vernet i J. L. Vidal

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

Filologia UB

BIBLIOTECA

Índex

Prefaci	11
---------------	----

SELECCIÓ D'AUTORS I TEXTOS

Livi Andronic (ca. 284 – ca. 204 aE)	17
Nevi (ca. 280/260 – ca. 202 aE).....	19
Plaute (ca. 250 – 184 aE)	21
Enni (ca. 239 – 169 aE)	31
Cató el Vell (234-149 aE)	33
Cecili Estaci (ca. 220 – ca. 160 aE).....	39
Pacuvi (220 – ca. 130 aE).....	41
Terenci (ca. 195 – ca. 159 aE).....	43
Lucili (ca. 180/168 – 103/102 aE).....	49
Acci (170 – ca. 84 aE)	53
Terenci Varró (116-27 aE).....	55
Ciceró (106-43 aE)	61
Quint Tul·li Ciceró (102-43 aE).....	79
Cèsar (100-44 aE).....	81
Corneli Nepot (ca. 100 – ca. 25 aE).....	89
Lucreci (98/96 – 55/53 aE).....	93
Catul (ca. 87/84 – ca. 54 aE).....	97
Sal·lusti (86 – 35/34 aE)	105
Virgili (70-19 aE).....	117
Corneli Gal (69/66 – 26 aE).....	131
Horaci (65-8 aE).....	133
August (63 aE – 14 dE).....	153
Vitruvi (segle I aE)	155
Tibul (54/50 – 19/18 aE).....	157
Tit Livi (ca. 59 aE – 17 dE).....	163
Properci (ca. 50 – ca. 15 aE).....	175

Ovidi (43 aE – ca. 17 dE).....	181
Sèneca el Vell (ca. 55 aE – 37/41 dE).....	203
Manili (segle I dE)	207
Fedre (segle I dE).....	211
Vellei Patèrcul (abans de 20 aE – 30/29 dE?).....	213
Valeri Màxim (ca. 15 aE – ca. 35 dE)	221
Cels (ca. 25 aE – ca. 50 dE)	227
Sèneca el Filòsof (ca. 4 aE – 65 dE)	231
Pomponi Mela (segle I dE).....	239
Curci Ruf (segle I dE).....	243
Plini el Vell (23/24 – 79 dE)	249
Persi (34-62 dE).....	257
Lucà (39-65 dE).....	261
Calpurni Sícul (segle I dE).....	269
Columel·la (segle I dE).....	271
Petroni (ca. 27 – 65 dE).....	275
Sili Itàlic (25/26 – 101 dE)	283
Valeri Flac (segona meitat del segle I dE)	287
Quintilià (ca. 35 – ca. 96 dE).....	291
Frontí (ca. 40 – ca. 104 dE)	299
Marcial (ca. 40 – ca. 104 dE)	303
Poemes priapeus (segle I dE?)	311
Poesia epigràfica	313
Estaci (44/45 – ca. 96 dE).....	317
Tàcit (ca. 55 – ca. 120 dE).....	323
Juvenal (ca. 55/60 – ca. 130/135 dE).....	333
Plini el Jove (62/61 – 113 dE)	339
Suetoni (ca. 70 – ca. 150 dE)	345
Gai (segle II dE).....	351
Apuleu (124 – ca. 180 dE)	355
Florus (segle II dE).....	363
Frontó (ca. 100 – ca. 175 dE)	365
Aulus Gelli (ca. 130 – 180 dE)	369
Ampeli (segle III dE)	373
L' <i>Alcestis de Barcelona</i> (ca. 350 dE?).....	377
Ausoni (ca. 310 – ca. 395 dE)	379
Justí (ca. 350 dE).....	383
Aureli Víctor (ca. 327 – ca. 390 dE).....	385
Eutropi (segle IV dE).....	387

Ammià Marcel·lí (ca. 333 – ca. 400 dE).....	389
Símmac (340/350 – 402/405 dE).....	393
Aviè (segle iv dE)	395
Apici (segle iv dE?)	397
<i>Història Augusta</i> (ca. 395/400 dE).....	399
Claudià (ca. 370 – ca. 404 dE)	407
Servi (segle iv dE)	409
Rutili Namacià (segle v dE).....	411
Macrobi (segle v dE).....	413
Marcia Capella (segle v dE)	417
 Bibliografia	 419
Índex d'autors i textos.....	421
Índex de traductors i textos	427

PREFACI

¿Per què una *Antologia de la literatura llatina*, a hores d'ara? ¿Calia, de debò? ¿Qui la llegirà? I, en fi, ¿havia de ser com aquesta?

No estic segur de poder oferir una resposta convincent a cap d'aquestes qüestions. Pel que fa a la primera, tanmateix, convé palesar un fet inapel·lable: no existia, fins a aquest moment, una antologia de la literatura llatina en català. En aquest sentit, la que el lector té ara a les mans pretén omplir un buit sorprenent i, fins i tot, dolorós en una llengua que es vol culta, viva i amb futur. Si és veritat, com hom sol dir, que tota generació té dret a la seva pròpia traducció dels clàssics, no ho és menys que aquest dret l'ha de poder exercir en la seva pròpia llengua.

D'altra banda, potser és aquest un temps propici per a les antologies. No només resulta evident que les noves fornades de lectors tenen al seu abast una oferta bibliogràfica més ampla i accessible que la que tingué cap altra en la història; succeeix, a més, que la seva forma de llegir és essencialment diferent de la que s'havia practicat des de fa més de dos mil cinc-cents anys. Han canviat els suports, la velocitat i probablement la profunditat de la lectura.

Una antologia no constitueix mai una renúncia; ans al contrari, hauria de ser sempre una invitació. Un tast que, quan agrada, convida a continuar la degustació, tal vegada fins a crear addicció. Posar a l'abast de les noves generacions de lectors —tan diferents de les de fa un segle i, fins i tot, un decenni— una antologia com aquesta no significa, doncs, renunciar que llegeixin íntegrament les obres de Ciceró, de Virgili, d'Ovidi, de Tàcit. Ni de bon tros. Ans al contrari, vol ser un acte d'atracció, de seducció, qui sap si d'enamorament, envers els textos que constitueixen els fonaments de la nostra tradició cultural.

En bona mesura, les meves classes de l'assignatura Literatura Clàssica, al grau d'Estudis Literaris de la Facultat de Filologia de la Universitat de Barcelona, van ser el germen d'aquest llibre. Proporcionar en dos mesos una idea cabdal de gairebé vuit segles de literatura exigeix disposar d'una selecció de textos d'una extensió mesurada però, al mateix temps, altament representativa d'allò que fou la literatura en el món romà. Tanmateix, aquesta *Antologia* no s'adreça només a alumnes universitaris. En la seva confecció s'han tingut sempre en compte altres perfils de lectors: voldríem que els professors i els

alumnes d'ensenyament secundari hi trobessin una eina eficient per apropiarse a la temàtica des de la seva pròpia perspectiva i les seves necessitats. I ens agradaria també haver aconseguit una compilació de textos capaç de satisfer les exigències del lector culte que, per curiositat intel·lectual o estètica, vulgui fer una primera aproximació a les principals obres de la literatura llatina o renovar-ne el coneixement.

Val a dir que aquest concepte, el de «literatura llatina», és força incòmode i en part enganyós. Si volguéssim ser rigorosos, hauríem d'incloure sota aquest epígraf qualsevol manifestació literària escrita en llengua llatina, i, en conseqüència, no només hauríem d'incorporar-hi les obres produïdes en època dels antics romans, sinó també totes les que van fer servir el llatí com a vehicle d'expressió en temps succesius. En tal cas, aquest florilegi hauria hagut de tenir en compte també l'abundant literatura cristiana, el cabal de la literatura llatina medieval, les obres llatines dels humanistes i fins i tot qualsevol text en llatí dels segles posteriors, des dels que signaren Milton, Goethe, Schopenhauer o Baudelaire, fins a l'última encíclica papal. No debades hi ha qui prefereix emprar un concepte diferent, el de «literatura romana», però s'ha de dir que aquest no resulta menys enutjós, atès que tan romana com la literatura en llatí s'hauria de considerar bona part de la que es va escriure contemporàniament en grec.

Però el terme «literatura llatina» és també problemàtic pel que fa al concepte de literatura que hi és inherent. Les especials característiques de conservació i transmissió del seu corpus, així com la pròpia concepció d'allò «literari» que tingueren els romans, fan que, normalment, es considerin textos literaris alguns que no ho serien pas si pertanyessin a una altra època, com ara un receptari de cuina, un repertori de jurisprudència o un manual d'estratègia militar.

En resum, si volguéssim ser estrictes, hauríem de concretar que aquesta és una antologia dels textos llatins pagans d'època romana entre els segles III aE i V dE. La selecció proposada s'ha dut a terme tot tenint en compte criteris diversos i complementaris, en especial el valor literari i estètic dels textos, la seva rellevància com a document historicoliterari i la seva pervivència i influència en autors i literatures posteriors. En aquest sentit es tracta, como succeeix sempre, d'una selecció subjectiva, tot i que compensada, espero, per les fructíferes discussions que he mantingut amb alguns dels col·laboradors de l'obra. Els diferents autors apareixen per ordre estrictament cronològic, sense distinció de gènere literari o d'altre tipus. De cadascun d'ells s'ofereix una breu ressenya biobibliogràfica amb l'objectiu de contextualitzar històricament i literàriament la seva obra i d'assenyalar-ne la pervivència.

Pel que fa a les traduccions, he considerat oportú respectar la diversitat estilística derivada de la pluralitat de traductors; en alguns casos els textos poètics s'han traduït en prosa, en d'altres s'ha mantingut l'estructura del vers. S'ha deixat també decidir al traductor l'edició del text sobre la qual ha fet la seva traducció, tot i que sempre s'han emprat edicions filològiques de referència. No he volgut introduir títols explicatius als passatges. Finalment, s'ha prescindit absolutament de les notes a peu de pàgina, que en alguns casos haurien facilitat la comprensió d'alguns detalls dels textos, però al mateix temps n'haurien obstaculitzat la lectura directa que es vol privilegiar aquí.

M'és grat expressar el meu agraïment a molts col·legues i amics que han fet possible aquesta *Antologia*. A l'equip d'Edicions de la Universitat de Barcelona i Pere Quetglas, per haver cregut des del primer moment en la necessitat de dur-la a terme i haver-hi donat tot tipus de facilitats durant el procés de publicació. A Jordi Raventós, per atorgar generosament el seu permís per reproduir algunes traduccions publicades per l'editorial Adesiara. I sobretot, com és obvi, a tots els traductors, que van respondre de manera entusiasta a la meua invitació a participar en aquest projecte i que han tolerat les meves exigències i reclamacions amb admirable paciència. Ells són els autors veritables d'aquesta obra.

JAVIER VELAZA

SELECCIÓ D'AUTORS I TEXTOS

LIVI ANDRONIC

(ca. 284 – ca. 204 aE)

Livi Andronic personifica prou bé els inicis de la literatura llatina. Com deia Suetoni, era un «semigrec» procedent de Tàrent, ciutat de rica tradició teatral, la qual cosa explica que fos el responsable de la primera representació pública a Roma d'un drama llatí, l'any 240. És possible que fos també actor i professor de gramàtica, i sembla indubtable la seva vinculació a la poderosa família dels Livis. L'any 207 li va ser encarregat un himne expiatori i per raó del seu èxit es va fundar un col·legi d'escriptors i actors amb seu al temple de Minerva, a l'Aventí. Va conrear la tragèdia —adaptant originals grecs de tema troià (*El cavall de Troia*, *Aquilles*, *Egist*) o sobre figures femenines (*Andromeda*, *Danae*, *Hermiona*, *Ino*)— i la comèdia —sense gaire èxit, pel que sembla (*Gla-diolus*, *Ludius*, *Verpus*)— i va escriure un poema èpic (l'*Odissea*) tot traduint el model homèric a la mentalitat i al gust literari romans (hi va fer servir el saturni, el vers llatí arcaic). Malgrat que aquesta obra encara era estudiada a les escoles en temps d'Horaci, a l'època imperial Livi Andronic era ja poc més que una venerable relíquia.

Odissea 1B

Parla'm, Camena, de l'home industriós.

Odissea 18B

Car res pitjor no afebleix el gènere humà
que el mar cruel. Àdhuc qui té gran força,
les ones brutals ben tost l'abatreu.

Ino

(Cor de caçadors)

I tanca ja els coturns de porpra al voltant dels panxells,
i que la corretja subjecti al pit els plecs volanders;
que l'esquena et ressoni pressionada pel pesant buirac.
Guia els gossos ensumadors cap als caus ben certs.

NEVI

(ca. 280/260 – ca. 202 aE)

Malgrat la pèrdua gairebé total de la seva obra, Nevi pot ser considerat el primer poeta nacional romà. D'origen campanià, va lluitar a la Primera Guerra Púnica abans d'instal·lar-se a Roma i començar una carrera literària de caire polèmic que el va enfrontar amb les poderoses famílies dels Metels (potser en una *Sàtira*) i dels Escipions; aquestes rivalitats el durien a l'exili a Útica, on va morir.

Dels títols de les seves tragèdies es desprèn que tractaven temes grecs del cicle homèric i tebà (*El cavall de Troia*, *La marxa d'Hèctor*, *Ifigènia*), però és considerat també el creador de la *pretext*, la tragèdia d'argument romà (almenys en va escriure un *Clastidi* i un *Ròmul*). Conservem d'altra banda els títols de més de trenta comèdies (alguns són grecs, com *Acontizomenos*, *Agrypnuntes*, *Stigmatias*, d'altres llatins, com ara *Agitatoria*, *Figulus*, *Tunicularia*). La seva obra més important, però, va ser *La guerra púnica*, el primer poema èpic romà, escrit en saturnis, en el qual feia remuntar la història de Roma a Eneas. La influència sobre Enni i, després, sobre Virgili representa potser el llegat literari més important de Nevi.

La noia de Tàrent 4-79W

Com si fos una pilota
jugant al mig d'una rotllana, es lliura per torns i es fa de tots.
A l'un li diu que sí, a l'altre li pica l'ullet, estima aquest, té agafat aquell.
D'un lloc li han pres la mà mentre un altre li acarona el peu,
a aquest li dona un anell perquè se'l miri, fa venir aquell amb els llavis,
amb un està cantant, però a un altre li dona una carta de sotamà.

La guerra púnica 6B

D'ells la senda segueixen molts mortals,
molts altres des de Troia, homes valents.
Quan d'allà partien a l'exili amb l'or.

PLAUTE

(ca. 250 – 184 aE)

Gairebé cap de les dades biogràfiques que se'ns han transmès sobre Plaute és segura: que fos nascut a Sàrsina (Umbria), que el seu nom fos Maccius o Maccus i que perdés la seva fortuna fins al punt de servir al molí d'una fleca, on hauria escrit algunes de les seves obres. Probablement va ser *dominus gregis*, és a dir, director i alhora autor, productor i primer actor d'una companyia teatral. A la seva època circulaven sota el seu nom més de cent trenta comèdies palliades, però Varró només li atribuï les vint-i-una que se'ns han conservat (per ordre alfabètic: *Amphitruo*, *Asinaria*, *Aulularia*, *Bacchides*, *Captivi*, *Casina*, *Cistellaria*, *Curculio*, *Epidicus*, *Menaechmi*, *Mercator*, *Miles gloriosus*, *Mostellaria*, *Persa*, *Poenulus*, *Pseudolus*, *Rudens*, *Stichus*, *Trinummus*, *Truculentus*, *Vidularia*). Inspirades en la comèdia nova grega, però incorporant-hi elements de la tradició popular romana, les comèdies plautines busquen per sobre de tot la comicitat, que confien a uns arguments principalment basats en intrigues amoroses, enganys i embolics, a uns personatges arquetípics i d'escassa profunditat psicològica (el jove impulsiu, el vell avar, el soldat fanfarró, l'esclau entremaliat o el murri paràsit), a un animat moviment escènic i a un llenguatge farcit de jocs de paraules, amb un lèxic colorista i hilarant, en molts casos impossible de traduir. L'obra de Plaute va obtenir una gran fortuna en el món romà i va ser decisiva després per a la conformació de la comèdia europea: model de Molière, de Camões o de Shakespeare, el seu influx més o menys directe s'estén des de la *commedia dell'arte* fins a la *sit-com* contemporània.

La comèdia de l'olleta 4.9.713-726

EUCLÍO. Sóc home mort, acabat, aniquilat. ¿On he de córrer? ¿On no he de córrer? Agafeu-lo, agafeu-lo! ¿Però a qui? ¿I qui l'ha d'agafar? No sé, no veig res, vaig a les palpentes i no acabo de saber del cert ni on vaig ni on sóc ni qui sóc. (*Al públic.*) Si us plau, ajudeu-me, us ho prego, per favor, i digueu-me qui és que me l'ha robada. ¿Què hi dius, tu? A tu segur que et